

Μητροπολίτου Χαλκίδος Χρυσόστομου

«Ἡ Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα καὶ ὁ Παπαδιαμάντης»

Ὁμιλία σὲ ἡμερίδα τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς
Πολιτιστικῆς Ταυτότητος, ποὺ διοργανώθηκε γιὰ τὴν
συμπλήρωση 100 χρόνων ἀπὸ τὸ θάνατό του.

Ἀθήνα, Σάββατον 10 Δεκεμβρίου 2011

Δέν διαθέτω τήν ἀπαιτούμενη γνώση καί εἶμαι σχεδόν ἄγευστος πνευματικῶν ἐμπειριῶν, ἀνέλαβα ὅμως προθύμως τήν σημερινή διακονία τοῦ λόγου, ὄχι ὡς καταφρονῶν, ἀλλ' ὑπακούων, μετ' εὐγνωμοσύνης, μάλιστα, στήν τιμητική πρόταση τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Πολιτιστικῆς Ταυτότητος, ἡ ὁποία, ὑπὸ τήν ἐμπνευσμένη προεδρία τοῦ ἀδελφοῦ μου, Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Δημητριάδος κ. Ἰγνατίου, ἀξιέπαινα διοργάνωσε αὐτήν τήν ἡμερίδα, ἀφιερωμένη στόν Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη, μέ ἀφορμή τήν συμπλήρωση 100 ἐτῶν ἀπὸ τήν κοίμησή του.

Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, υἱός πολυτέκνου Ἱερατικῆς οἰκογενείας τῶν ἀειμνήστων Ἱερέως Παπα-Ἀδαμαντίου καί τῆς πρεσβυτέρας Γκιουλῶς, γεννήθηκε τὸ 1851 στήν Σκίαθο, καί ἐκεῖ ἐκοιμήθη καί ἀναπαύεται ἀπὸ τὸ 1911, ἀναμένων τὸ ἐγερτήριο ἀγγελικὸ σάλπισμα.

Νὰ ἕνας ἀκόμη λόγος, πού ἴσταμαι ἐνώπιόν σας. Μοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ εὐχαριστήσω, πάλιν καί πολλάκις, τὸ Θεὸ, πού μοῦ ἀνέθεσε τήν ποιμαντική φροντίδα καί αὐτῆς τῆς νήσου καί νὰ μνημονεύσω εὐγνωμόνως τήν Ἱερατικὴ οἰκογένεια τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεώς μου.

Ἡ Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα καί ὁ Παπαδιαμάντης, εἶναι τὸ θέμα μου.

Ἡ διατύπωσή του φανερῶνει σχέση. Ἡ ὀρθόδοξη πνευματικότητα ὡς ἡ ὁδός, ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωὴ προσφέρεται στόν κάθε ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος τήν ἀποδέχεται ἢ τήν ἀρνεῖται, κάμοντας καλὴ ἢ κακὴ χρῆση τοῦ ἀνεκτιμήτου προικώου θεϊκοῦ δώρου τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης, μέ ἀγάπη καί εὐγνωμοσύνη ἀποδέχθηκε τὸ δῶρημα ἐκ τοῦ Πατρός τῶν Φώτων καί ἐβίωσε τήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα, ὡς αὐθεντικός ἄνθρωπος τοῦ Χριστοῦ καί πιστὸ μέλος τῆς Ἐκκλησίας καί τήν προέβαλε, μέ γνήσιο τρόπο, ὁμολογιακὸ θάρρος καί ἀπροσποίητο ὕφος, μέσα ἀπὸ τὴ ζωὴ καί τὰ ἔργα του.

Προτοῦ ὅμως ψηλαφίσω καί δι' ὀλίγων παρουσιάσω αὐτὴ τὴν σχέση ζωῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος καί Παπαδιαμάντη, ἅς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἀναφερθῶ μέ συντομία στό νόημα καί τὸ περιεχόμενο τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος καί στὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γνωρίσματα.

Α. ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ

«Ἡ ὀρθόδοξη πνευματικότητα εἶναι ἡ χριστιανική πνευματικότητα, ὅπως διαμορφώθηκε καὶ ἐκφράστηκε στὴν Ἐκκλησία σὰν ἡ παράδοση καὶ ἡ ζωὴ της...».¹

Εἶναι ἡ κοινωνία τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Τριαδικὸ Θεὸ, ποὺ πραγματώνεται μέσα στὴν Ἁγία μας Ἐκκλησία -τὸ θεανθρώπινο σῶμα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ. «Ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἓνα Ἴδρυμα, ἀλλὰ ἡ καινὴ κτίσις ἐν Χριστῶ καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ποὺ τὴν κατευθύνει τὸ Ἅγιο Πνεῦμα».²

Εἶναι ἡ ἴδια ἡ Ὁρθοδοξία, ἀφοῦ ἐκφράζει τὸ δόγμα, τὴ λειτουργία, τὴν ἄσκηση, τὸ ἦθος, ὀλόκληρη τὴ ζωὴ της.

Εἶναι βαθειὰ καὶ πλούσια ἐμπειρία καὶ μαρτυρία ζωῆς, ἡ ὁποία ἐνώνει ἀρμονικὰ τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα. «Ἔχει ἐσχατολογικὴ τὴν προοπτικὴ της, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ πλήρη συνείδηση τῆς παρουσίας καταστάσεως τοῦ κόσμου»³ καὶ ζητεῖ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴ σωτηρία του.

Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς Ὁρθοδόξου Πνευματικότητος, ποὺ ὀρθὰ χαρακτηρίζεται ὡς «ἓνας ποταμὸς ἐπίπονης καὶ αὐθεντικῆς ζωῆς καὶ δημιουργικότητος μέσα στὴ χάρις καὶ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ»⁴, εἶναι:

α) Βιβλικὴ καὶ παραδοσιακὴ.

Ἡ Ἁγία Γραφή, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἔχει σὰν κεντρικὸ θέμα της τὸ Χριστὸ καὶ τὴν Ἐκκλησία Του καὶ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν προσκύνηση καὶ τὴ λατρεία τοῦ σαρκωμένου Λόγου. Οἱ Πατέρες τὸ μόνο ποὺ ἀναζητοῦν στὴν Ἁγία Γραφή εἶναι ἡ κοινωνία καὶ ὁ διάλογός τους μὲ τὸ Χριστὸ καὶ ἡ ἀγωνία τους νὰ Τὸν ἀκολουθήσουμε καὶ νὰ μιμηθοῦμε τὸ ἔλεός Του. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἡ Βίβλος κατέχει θεμελιώδη σημασία γιὰ τὴν ὀρθόδοξη εὐσέβεια, τὴ λατρεία καὶ τὴν πνευματικὴ ζωὴ.

Κατὰ τὸν φιλοκαλικὸ Ἰωάννη τὸν Καρπάθιο «εἶναι μακάριος, ὅστις ἀπλήστως φάγεται καὶ πίεται εὐχὰς καὶ ψαλμοὺς ἐνταῦθα νυκτός καὶ ἡμέρας καὶ ἐπιρρώσει ἑαυτὸν τῇ ἐνδόξῳ τῆς Γραφῆς

¹ Καρδαμάκη Μιχαὴλ Πρωτ., «Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα», ἐκδ. «Ἀκρίτας», σελ. 13.

² S. Bulgakov, The orthodox church, Pariw 1953, σελ. 9.

³ P. Eudokimov, Ἡ πάλη μὲ τὸν Θεόν, Θεσσ. 1970, σελ. 66.

⁴ Καρδαμάκη Μιχαὴλ Πρωτ., ὅπ. π., σελ. 15.

ἀναγνώσει. Ἡ γὰρ τοιαύτη μετάληψις ἀναδώσει τῇ ψυχῇ ἀμείωτον εὐφροσύνην ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι»⁵.

Ἡ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὡστόσο, ἀπαιτεῖ ταπεινοφροσύνη, καθαρότητα, ἐργασία τῶν ἐντολῶν καὶ προπαντὸς προσευχῆ. Ἔτσι δημιουργεῖται ὁ πόθος γιὰ ν' ἀκολουθήσουμε τὸ δρόμο πρὸς τὴν θέωση, ἐνῶ, δίχως τὴν ἔλλαμψη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσέλθουμε στὸν ἀληθῆ νοῦ τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Καὶ φυσικὰ δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε νὰ τονίσουμε τὴν ἀρμονικὴ τῆς σχέσῃ μὲ τὴν παράδοσιν. Ἡ ἐνότητα Ἁγίας Γραφῆς καὶ παραδόσεως εἶναι ἄρρηκτη, ἀφοῦ ἡ παράδοσιν εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς Ἁγίας Γραφῆς⁶. Εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἁγία Γραφή, ὅπως ἐξ ἀρχῆς ἐρμηνεύεται στὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν⁷. Εἶναι ἡ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Παράδοσιν καὶ ἁγία Γραφή ἀποτελοῦν τὸν κορμὸ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Ἡ Ὁρθοδοξία δὲν εἶναι Ἐκκλησία τῆς ἀτομικῆς πίστεως, τῆς συνήθειας καὶ τῆς αὐθεντίας καὶ ἡ παράδοσιν δὲν εἶναι μουσειακὸς θησαυρὸς ἢ ἀρχαιολογικὸς πλοῦτος, ἀλλὰ ζωή.

β) Ἱστορικὴ καὶ ἐσχατολογικὴ.

Ὁ Τριαδικὸς Θεὸς εἶναι πέρα καὶ μετὰ τὴν Ἱστορίαν, ἀλλὰ ὄχι ἔξω ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Ὁρθόδοξη Πνευματικότης, ἀφοῦ ἡ ἱστορία «εἶναι ἓνα μυστήριον, μέσα στὸ ὁποῖο ἐνεργεῖται ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ποῦ συντελέστηκε μὲ τὸ θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ. Ὅπως ἐπίσης εἶναι τὸ θέατρο τῶν περιπετειῶν καὶ τῶν παθημάτων, τῶν νικῶν καὶ τῶν θριάμβων τῶν ὀρθοδόξων λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουν σ' ἓνα ἐσχατολογικὰ σταθερὸ μέλλον, ποῦ θεμελιώνεται πάνω στὴν πίστιν στὴν Ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, σὰν προϋπόθεσιν καὶ βάση τῆς τελικῆς ἀπολυτρώσεως καὶ ἀναστάσεως»⁸.

Με τὴ μετοχὴ μας στὴ μυστηριακὴ λειτουργικὴ πράξιν καὶ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, πραγματοποιοῦμε τὴν Ἱστορίαν σὰν ὄδευσιν πρὸς τὴν τελικὴ σωτηρία, πρὸς τὰ ἔσχατα τῆς Βασιλείας, ποῦ μὲ βάση τὴν ἐνανθρώπιση γεμίζουν τὰ πάντα.

⁵ Ἰωάννης ὁ Καρπάθιος, Φιλοκαλία, τ. Α', σελ. 293.

⁶ P. Eudokimov, Τὸ μυστήριον τοῦ Λόγου, βλ. Ὁ Ζωντανὸς Λόγος, Πνευματικὸν Συμπόσιον περὶ Ἁγίας Γραφῆς, Ἀθῆναι 1970, σελ.59. G. Florovsky, Προβλήματα ὀρθοδόξου Θεολογίας (ἐκδ. «ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ» Ἀθῆναι 1973, σελ.30).

⁷ D. Staniloae, Ἡ Ἁγία Γραφή ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν παράδοσιν, βλ. Ὁ Ζωντανὸς Λόγος, σελ. 76.

⁸ Ἀγουρίδου Σ., Τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὁ σύγχρονος κόσμος, Θεσσ. 1970, σελ. 24.

Ἡ ὀρθοδοξία εἶναι Ἐκκλησία λειτουργική καὶ ἡ πνευματικότητά της λειτουργική.

Ἡ λειτουργική πείρα τῆς Ὀρθοδοξίας, πὺν ζωοποιεῖ τὰ δόγματα, εἶναι ἡ καθημερινή τροφή γιὰ τὴν αὐξηση τῆς πνευματικότητος, ἡ προσωπική αἴσθησι τῆς ἀθανάτου ζωῆς στὸν παρόντα αἰῶνα. Ἔτσι ζοῦμε, κατανοοῦμε καὶ ἐρμηνεύουμε τὴν ἀγάπη στὶς λειτουργικὲς ἀκολουθίες, τὸ σεβασμὸ στὶς ἅγιες εἰκόνες, τὰ Ἱερά λείψανα, τὴν τιμὴ στὴν Παναγία μας καὶ τοὺς ἁγίους καὶ τὶς ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς ὀρθοδόξου εὐσεβείας.

γ) Θεωρητική καὶ πρακτική.

Στὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα δὲν ὑπερτονίζεται ἡ θεωρία καὶ ὁ θεωρητικὸς βίος, ὅπως ἰσχυρίζονται κάποιοι, σὲ βάρος τοῦ πρακτικοῦ βίου καὶ τῆς πράξεως, ἀλλὰ θεωρία καὶ πράξι συνδέονται ὀργανικὰ. Ὁ ὀρθόδοξος πιστὸς φθάνει στὴν μυστικὴ θεωρία τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴν ἀσκησι τῶν ἀρετῶν.

Πιθανὸς χωρισμὸς θεωρίας καὶ πράξεως ὑποκρύπτει χωρισμὸ καὶ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, τὴν πίστι καὶ τὴν ἀγάπη, τὴν ἐλευθερία καὶ τὴ χάρι, τὸ Θεὸ καὶ τὸν κόσμο.

δ) Πατερική καὶ μοναστική.

Ἡ παρουσία τῶν Ἁγίων Πατέρων εἶναι μαρτυρία καὶ ἐγγύηση τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία ἔζησε καὶ ζεῖ μὲ τοὺς Πατέρες, οἱ ὅποιοι δημιουργήθηκαν στοὺς κόλπους Τῆς ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, ἐποίμαναν καὶ ἐδίδαξαν καὶ ἐρμήνευσαν τὴν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ.

Ἡ παράδοσι καὶ ἡ πνευματικότητα τῆς Ἀνατολῆς εἶναι πατερική, πὺν σημαίνει βιβλική, ἀποστολική, χριστιανοκεντρική, καὶ καθολική καὶ διὰ τοῦτο ὀρθόδοξη.

Ἡ Ἀνατολικὴ πνευματικότητα σχετίζεται μὲ τὴν ἀσκητικὴ αὐτογνωσία, τὴν ἐπίγνωσι καὶ αἴσθησι τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας καὶ ἁμαρτίας, πὺν στρέφει καὶ κινεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀναζήτηση τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν μεταβάλλει σὲ τόπο τελειώσεως τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ⁹. Ἡ μοναχική πείρα τῆς ἀσκήσεως θεωρεῖ τὴν αὐτογνωσία σὰν θεμελιώδη προϋπόθεσι τῆς πνευματικότητος.

⁹ Β' Κορ. ιβ', 9.

ε) Άσκητική και μυστικιστική.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀσκήσεως καταξιώνει τὸν ὀρθόδοξο Μοναχισμό, ἀλλὰ διαποτίζει καὶ ὀλόκληρη τὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα. Ὁ ἐκκλησιαστικός βίος εἶναι ἀγῶνας καὶ ἄσκηση γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ ἀνθρώπου στὴν προπρωτική καὶ προσωπική του πληρότητα καὶ ὀλοκλήρωση, ὥστε, μὲ τὴ χάρη τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως, νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος ἀπὸ «τὸ εἶναι στὸ εὔ εἶναι καὶ στὸ ἀεὶ εἶναι»¹⁰.

Άσκητικός εἶναι ὀλόκληρος ὁ Χριστιανισμός, κατὰ μίμησιν τοῦ Χριστοῦ, τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Ἁγίων.

Έργασία ἐπιπόνου ἀσκήσεως καὶ ἀτελευτήτου μετανοίας μέσα στὸ ἔλεος καὶ στὴ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἄσκηση στὸ βάθος τῆς εἶναι ἐμπειρία μυστικῶν ἐνεργειῶν καὶ μυστικῆς ζωῆς.

Εἶναι ἀτελείωτος ἀγῶνας στὴ χάρη καὶ μὲ τὴ χάρη τῶν μυστηρίων, ποὺ ἀνυψώνει, μεταμορφώνει καὶ τελειώνει τὴν ἀνθρώπινη προσπάθεια καὶ διαφυλάσσει τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν πιθανὴ ἐκκοσμίκευση καὶ τὸν κόσμο ἀπὸ κάθε καταστροφικὴ αὐτονομία καὶ θεολογικὴ ἀπογύμνωση.

Γι' αὐτὸ καὶ δὲν χωρίζονται πνευματικότητα καὶ μυστικισμός, ἄσκηση καὶ χάρη, στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση. Δὲν ὑπάρχει φυσικὰ καμμία σχέση μὲ τὴν ἀνατολικὴ τεχνικὴ, ὅπου βυθίζεται ὁ ἄνθρωπος στὸν ἑαυτὸ του. Ἀντίθετα ἐκφράζει τὴν προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νὰ βγῆ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ὥστε ἐλεύθερος ν' ἀγαπήσῃ τὸ Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο.

στ) Φιλόθεια καὶ φιλάνθρωπη.

Ἡ φιλοθεΐα καὶ ἡ φιλανθρωπία ἀποτελοῦν τὴν ἀνακεφαλαίωση ὅλων τῶν γνωρισμάτων τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος -τοῦ ὀρθοδόξου ἠθους.

Ἡ ἀγάπη στὸ Θεὸ καὶ ἡ ἀγάπη στὸν πλησίον, συνιστοῦν τὴ μιὰ καὶ μόνη ἐντολή, τὴν καινούργια ἐντολή τῆς ἀγάπης τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ.

Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὁμορφιά τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος χαρίζεται μόνο στὸ φιλόθεο ἄνθρωπο, σ' ἐκεῖνον ποὺ μοναδικὸ μάρτυρα τῆς φιλοθεΐας του καὶ πραγματικὴ ἐκφρασὴ τῆς ἔχει τὴ φιλανθρωπία. Αὐτὸς εἶναι ὁ ὀλοκληρωμένος ἄνθρωπος καὶ ἡ

¹⁰ Συμμένων Ν. Θεολόγου, Τὰ εὐρισκόμενα (Μετ. Δ. Ζαγοραίου) σελ. 184, Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Φιλοκαλία, τ. Β', σελ. 158.

ὀρθόδοξη πνευματικότητα, ἐπειδὴ εἶναι θεανθρώπινη, δὲν εἶναι μόνο ἄνοδος, ἀλλὰ ταυτόχρονα εἶναι καὶ κάθοδος.

Β. ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Ο ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν σύντομη ἀναφορὰ στὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα καὶ στὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γνωρίσματα, ἃς ἐπιχειρήσουμε, καθὼς μᾶς εἶναι δυνατὸν, νὰ δείξουμε τὴ σχέση τοῦ τιμωμένου Παπαδιαμάντη με τὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα.

Ὁ Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης ἀναγεννήθηκε μὲ τὸ βάπτισμά του καὶ παρέμεινε πιστὸς διὰ βίου στὴν Ἐκκλησία, τὴν ὁποία ὀρθοδόξως κατανοεῖ ὡς σῶμα Χριστοῦ καὶ ὄχι ὡς σωματεῖο χριστιανῶν. Καταθέτοντας τὴν αὐτοσυνειδησία του, ὁμολογεῖ: «Ἐγὼ εἶμαι τέκνον γνήσιον τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐκπροσωπούμενης ὑπὸ τῶν Ἐπισκόπων Τῆς. Ἐὰν δὲ τύχον πολλοὶ τούτων εἶναι ἁμαρτωλοὶ, ἀρμοδία νὰ κρίνει εἶναι μόνον ἡ Ἐκκλησία, καὶ μόνον τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἡμεῖς πρέπει νὰ ἐπικαλώμεθα. Τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ἡμεῖς δὲν τὰ συγχέομεν μὲ τὰς ἁμαρτίας τῶν προσώπων, καθὼς οἱ παρασυνάγωγοι»¹¹.

Δὲν παραλείπει, βεβαίως, νὰ γίνεταί κάποτε καὶ ἀγαπητικὰ καυστικός, ἀναφερόμενος σὲ κείμενά του στὴν ἀπροθυμία ἐνίων Κληρικῶν καὶ δὴ ἀγάμων νὰ εἶναι γνήσιοι σ' ὅ,τι ἐπαγγέλονται ὅτι εἶναι καὶ στὴν ἀντιευαγγελικὴ ἐπιλογὴ ἄλλων τινῶν νὰ βόσκουν ἑαυτοὺς καὶ ὄχι τὰ πρόβατα¹². Ὡφέλιμο θὰ ἦταν νὰ μελετήσουμε καὶ αὐτὰ τὰ ἔργα του, ὅπως λ.χ. «Ὁ καλόγερος»¹³, «Τὰ περόεντα δῶρα»¹⁴, «Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Ἁγίου Δεσπότη»¹⁵, «Ἐκκλησιαστικοὶ Ρήτορες καὶ Ἱερά Σύνοδος»¹⁶, «Ἱερεῖς τῶν πόλεων καὶ Ἱερεῖς τῶν χωρίων»¹⁷ καὶ ἄλλα.

Ὡς υἱὸς εὐλαβοῦς Ἱερέως, ὁ Ἀλέξανδρος, ἀνατράφηκε μὲ τὶς Θεῖες Λειτουργίες, τὰ Ἱερά βιβλία, τὰ μυροβόλα συναξάρια, τὰ πατερικὰ καὶ νηπτικὰ κείμενα, τὴν φιλοκαλία, τὶς ἀσματικὲς ἀκολουθίες, τὶς ἅγιες εἰκόνες, τὶς ἀπαράβατες ἐκκλησιαστικὲς

¹¹ Α. Παπαδιαμάντη, Ἄπαντα, Κριτικὴ Ἴκδοση Ν. Τριανταφυλλόπουλου, Ἐκδ. «Δόμος», 5 Τόμοι, Ἀθήνα 1981-1988 τόμος Ε', σελ. 165.

¹² Ἰεζεκιήλ, λδ', 2.

¹³ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Β' 315 κ.έξ.

¹⁴ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Δ' 191 κ.έξ.

¹⁵ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Δ' 131 κ.έξ.

¹⁶ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Ε' 147 κ.έξ.

¹⁷ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Ε' 193 κ.έξ.

παραδόσεις, τὰ ώραῖα ἔθιμα, τὰ ἐξαίρετα ἦθη, τὸ μεθυστικὸ καὶ ἀναγεννητικὸ ἄρωμα τῆς κολλυβάδικης ἀγιορειτικῆς παραδόσεως, τὴν ὁποία σθεναρῶς ὑπερασπίζεται, ὑπογραμμίζοντας γιὰ τοὺς Κολλυβάδες ὅτι «τὸ σκωπτικὸν ἐπίθετον ἀναξίως ἐδόθη αὐτοῖς ὑπὸ φθονερῶν τοῦ μοναστικοῦ βίου ἀπτήνων»¹⁸ καὶ σημειώνοντας ἐπιπροσθέτως ὅτι «ἐκ τῶν Κολλυβάδων ἦσαν ἐκ τῶν παλαιῶν λογίων πατέρων ὁ Κορίνθου Μακάριος, ὁ Νοταρᾶς, ἅγιος τιμώμενος, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος καὶ Νικόδημος ὁ πολυγραφώτατος, ὁ Κύριλλος, ὁ Ἡλίας, ὁ Ἀρσένιος καὶ ἄλλοι ἐνάρετοι πατέρες»¹⁹. «Παρὰ τῶν ἱεροπρεπῶν ἐκείνων Κολλυβάδων ἐδιδάχθη ὁ πατέρας του, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαιότεροι τῆς νήσου ἐφημέριοι, τὴν τῶν μυστηρίων τέλεσιν ἀναδειχθεὶς φίλος ἀκραιφνῆς τῆς τάξεως ἐν τῇ προσευχῇ τῇ προκαλούσῃ τὴν κατάνυξιν»²⁰, καθὼς ὁ ἴδιος (ὁ Παπαδιαμάντης) ἀνέφερε στὴ νεκρολογία γιὰ τὸν πατέρα του.

Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι Ἱεροψάλτης καὶ Ἀναγνώστης. Ἄνθρωπος τῆς προσευχῆς καὶ τῶν ἀγρυπνιῶν. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ περιγραφή τέτοιων ἀγρυπνιῶν, πού ἔκαμε ὁ ἀείμνηστος πατὴρ Φιλόθεος Ζερβάκος²¹. Ὅπως φαίνεται ἀπ' τὰ ἔργα του, ὁ κυρ-Ἀλέξανδρος γνωρίζει πολὺ καλὰ τὴν Ἁγία Γραφή καὶ τὰ βιβλία τῆς Ἐκκλησίας, ἰδιαίτερα τὰ ὑμνογραφικὰ. Χαρακτηριστικὰ σημειώνει ὁ κ. Νίκος Τριανταφυλλόπουλος, ὁ ὁποῖος πρόσφατα ἀνηγορεύθη ἐπίτιμος διδάκτωρ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ., ὁ ὑπ' Αὐτῆς δικαίως χαρακτηρισθεὶς ὡς ὁ πατριάρχης τῶν μελετητῶν τῶν παπαδιαμαντικῶν ἔργων, «τὰ πράγματα αὐτὰ τὰ ἤξερε καλύτερα καὶ ἀπὸ τὴν παλάμη του»²². Ζεῖ καὶ διασώζει τὴν ἀπλῆ εὐλαβικὴ λαϊκὴ εὐσέβεια καὶ παράδοση. Περιγράφει τὰ ἔθιμα καὶ τὰ πανηγύρια, πού κέντρο τους ἔχουν τὴν Θεία Λειτουργία. Δὲν ὑπάρχουν ὠραιότερα διηγήματα Χριστουγεννιάτικα, Πασχαλινὰ καὶ ἄλλα ἑορταστικὰ, πού νὰ συνδυάζουν τόσο ἀρμονικὰ τὴ Θεολογία καὶ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

Πιστεύει θερμὰ στὸν Θεὸ καὶ τοὺς ἁγίους καὶ στὰ θαύματά τους. «Μικρὸς ἐζωγράφιζα Ἁγίους...»²³ θὰ σημειώσει στὴν αὐτοβιογραφία του.

¹⁸ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Ε', σελ. 330.

¹⁹ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Ε', σελ. 330.

²⁰ Α. Παπαδιαμάντη, Νεκρολογία γιὰ τὸν πατέρα μου, ἀπόσπασμα Παπαδιαμάντη, ὅπ. π. τόμος Ε', σελ. 332 -333.

²¹ Περ. «Κιβωτός», Φεβρ.1953, σελ. 45-46 καὶ Ἐκδόσεις «Διάμετρος», Ἡμερολόγιο 1998, Συγγραφεῖς στὸ χρόνο - Ἀλέξ. Παπαδιαμάντης, σελ. 251-253.

²² Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Α', σελ. 14.

²³ Ἐκδόσεις «Διάμετρος», Ἡμερολόγιο 1998, Συγγραφεῖς στὸ χρόνο - Α. Παπαδιαμάντης, σελ. 6.

Μιά φορά, διηγείται ο Αλέξανδρος Μωραϊτίδης, έγινε καλά από ισχυρό πονόδοντο και έγραψε ακολουθία στον Άγιο Αντίπα, που προστατεύει όσους πονούν στα δόντια. Και βέβαια και σ' άλλους αγίους έγραψε ύμνολογίες, κυρίως όμως στην Υπεραγία Θεοτόκο.

Ιδιαίτερη πράγματι, είναι ή εύλαβική σχέση του με την Παναγία, εϋθέως ανάλογος με εκείνη των Σκιαθιτών. Στο διήγημά του «Ρεμβασμός του Δεκαπενταγούστου»²⁴ π.χ. περιγράφει αυτή τη σχέση: «τό πάλαι έδω, στο Ναο της Παναγίας της Πρέκλας, δηλαδή, οί χριστιανοί, ήρχοντο τας ήμέρας αυτας να εύρωσι, δια της έγκρατείας και της προσευχής και του Ίεροϋ άσματος, αναψυχήν και παραμυθίαν...». «Στον μέγαν Παρακλητικόν Κανόνα, όπου διεκτραγωδούνται τα παθήματα και τα βάσανα μιᾶς ψυχῆς...

Έκει όπου κανείς παρεκάλει, δια του άσματος, την Παναγίαν, να είναι μεσίτρια προς τον Θεόν, «μή μου έλέγξη τας πράξεις, ένώπιον των Αγγέλων...». Ω, αυτό είχε την δύναμιν και το προνόμιον να κάμνη πολλά ζεύγη οφθαλμών να κλαίωσι, τον παλαιόν καιρόν, όταν οί άνθρωποι έκλαιον άκόμη έκούσια δάκρυα εκ συναισθήσεως...».

Την ίδια θαλπωρή και παραμυθία, μάς πληροφορεϊ, έπιζητούν οί προσκυνητές στο πανηγύρι της Παναγίας της Κεχριάς, καθώς προσεγγίζουν την σεβασμίαν και παλαιάν εικόνα της Κοιμήσεως...», όπως και οί νοσταλγοί του Κάστρου και διακονητές της Παναγίας της Μεγαλομάτας.

Στην λεπτομερή όμως διήγησή του για την εύρεση της Ίερᾶς Εικόνας της Παναγίας της Κουνίστρας, την όποία θεωρεϊ και ονομάζει κοινόν σέβασμα και άγίασμα των χριστιανών και πολιοῦχον της νήσου και θεόπεμπτον κειμήλιον, είναι έμφανέστατος αυτός ο ύποκάρδιος σεβασμός και το φίλτρο προς την Θεομήτορα, ή όποία, καθώς αναφέρει, «πολλούς (δὲ) άγιασμούς και ίάσεις εις τους μετα πίστεως επικαλουμένους ενεργεϊ...»²⁵.

Στο έργο αυτό περιγράφεται και ή βαθειά πνευματική σχέση με το Μοναστήρι της Κουνίστρας, το «μονύδριον» κατά την δυτικήν άκτην της νήσου Σκιάθου, το προσκύνημα όλων των χριστιανών της νήσου, με το όποιο και ή οικογένειά του διατηροῦσε από παλιά πνευματικούς δεσμούς.

Στον ίδιο τόνο αποκαλυπτικά ιερών συναισθημάτων είναι και τα ποιήματά του στην Παναγίτσα στο Πυργί, στην Παναγία την

²⁴ Α. Παπαδιαμάντη, όπ. π., τόμος Δ', σελ. 85 κ. έξ.

²⁵ Α. Παπαδιαμάντη, όπ. π., τόμος Ε', σελ. 199-203 και 208-211.

Σαλονικιά, στήν Παναγία τήν Κεχριά, στήν Παναγία τήν Κουνίστρα, στήν Παναγία τοῦ Ντομάν²⁶.

Ὁ Παπαδιαμάντης σέβεται καί τιμᾷ οὐσιαστικά τήν ἐκκλησιαστική παράδοση, προβάλλοντας τήν ἀλήθεια τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἡ ἄρνηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως θεωρεῖ ὅτι μᾶς ἐξομοιώνει μέ τοὺς Προτεστᾶντες.

Γράφει σέ ἐπιστολή του: «Ἡ οὐσία τοῦ Προτεσταντισμοῦ δέν ἔγκειται τόσον ἐν τῇ τιμῇ τῶν εἰκόνων καί τῶν λειψάνων, ὅσον ἐν τῇ ἀπορρίψει τοῦ κύρους τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, τῶν Πατέρων καί τῆς παραδόσεως, ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἐλευθερίᾳ τοῦ ἐρμηνεύειν ἕκαστον τὰς Γραφάς, ὅπως ἂν αὐτῷ ἀρέσκη».²⁷

Εἶναι ἀκτῆμων καί ἐλεήμων, φτωχός, ἀπλός, λιτός, σεμνός, ταπεινός καί ἀσκητικός. Στερεῖται καί τὸν ἐπιούσιο καί, ἐν τούτοις, ἔχει τὸ κουράγιο νὰ πῆ: «Μοῦ φθάνουν οἱ 100 δραχμές», ἔναντι τῶν 150, ποὺ κάποτε τοῦ προσέφεραν, ὡς ἀνταμοιβή τοῦ κόπου του.

Πόσο ἀξιοπρόσεκτη κάνει τήν ἔντιμον πενίαν στήν ἐποχή μας, τήν ἐποχή τῆς ἀπληστίας!

«Πρέπει νὰ μένη τις ἐν τῇ τάξει ἐν ἣ εὐρέθη ἀπ' ἀρχῆς, ὅσον ταπεινή, ὅσον πενιχρά καί ἂν φαίνεται αὕτη. Αἰρετωτέρα δὲ αἰέποτε ἢ ἔντιμος εὐτέλεια τῆς ἀδόξου πολυτελείας καί τρυφῆς» ἰσχυρίζετο.

Προτιμᾷ τήν συντροφιά τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων καί προσπερνᾷ μέ ἀξιοζήλευτη ἐλευθερία τις τιμές γιὰ τὸ ἔργο του, σάν νὰ μὴν εἶδε καί νὰ μὴν ἄκουσε.

Ὅταν ἡ πριγκήπισσα Μαρία ὀργάνωσε πρὸς τιμὴν του μιὰ μεγάλη φιλολογικὴ γιορτὴ στὸν «Παρνασσὸ», ὅλη ἡ Ἀθήνα πῆγε, ἐκτός ἀπὸ τὸν τιμώμενο συγγραφέα. Εἶχε καταφύγει στὴ φιλοξενία τοῦ Νίκου καί τῆς Πολυξένης Μπούκη. Κάθισαν ἔξω, στὴ μικρὴ ταράτσα τοῦ σπιτιοῦ, καί τότε εἶπε:

- Ἀπόψε μέ περιμένει ἡ πριγκήπισσα Μαρία, μέ ὅλη τὴν πλούσια κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν.

Οἱ Μπούκηδες σαστισμένοι:

- Μὰ, κύριε Ἀλέξανδρε, τί κάνετε λοιπόν ἐδῶ;
- Ἐννοια σας, κυρία Πολυξένη. Εἶμαι πολύ καλύτερα μαζί σας. Ὅλ' αὐτὰ δὲν ἔχουν γιὰ μένα καμιὰ σημασία. Προτιμῶ νὰ περάσω τὴ βραδιά στὸ σπίτι σας. Κυρία Πολυξένη, κάνε μου, παρακαλῶ, ἓνα χαμομήλι καί δός μου ἓνα σπύργο.

²⁶ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Ε', σελ. 30-38.

²⁷ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Ε', σελ. 163.

Ἄναψε τὸ τσιγάρο του καὶ ἄρχισε νὰ ψάλλῃ²⁸.

Πονάει ἡ ψυχὴ του, συναντῶντας παντοῦ τὸν ὑλισμὸ. Γράφει εὐρισκόμενος στὴν Ἀθήνα: «Ἐδῶ θεοποιεῖται φανερὰ ὁ Μαρμωνᾶς. Χιλιάκις καλύτερον θὰ ἦτο ἐὰν ὑπῆρχεν ἀκόμα ἡ ἀρχαία ποιητικὴ εἰδωλολατρία. Τώρα ὅμως ἡ πράγματι ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἶναι ὁ πλέον ἀκάθαρτος καὶ κτηνώδης ὑλισμὸς. Μόνον κατὰ πρόσχημα εἶναι ἡ χριστιανοσύνη»²⁹.

Ὡστόσο, ἐκτός ἀπὸ τὴν πρακτικὴ ἀθεΐα, θεωρεῖ παντελῶς ἀπαράδεκτη καὶ τὴν θεωρητικὴ. Πιστεύει ὅτι εἶναι παρόλογο νὰ ἀρνεῖται κάποιος ἀκόμη καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ.

Στὸ ἄρθρο του «Ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ὑλισμὸς», μεταξὺ ἄλλων, γράφει: «...Πρὸ τῶν σήμερον ὑλιστῶν, δαρβινιστῶν καὶ θετικιστῶν ὑπῆρξαν οἱ ἀπαισιόδοξοι, οἱ ὀρθολογισταί καὶ οἱ κριτικισταί· ἀλλὰ παρῆλθον· πρὸ αὐτῶν ἦσαν οἱ πανθεῖσταί, ἀλλὰ ἐξέλιπον. Παρέρχονται, κρύπτονται ἐν τῇ σκιᾷ, ἀφανίζονται, ἀφοῦ ἐπὶ βραχὺ τέρψωσι τοὺς φιλοκαίνους καὶ τοὺς φιλιαναγνώστας διὰ περιέργου συναυλίας λέξεων καὶ γνωμῶν. Ὁ δὲ Χριστιανισμὸς ἔμεινε καὶ θὰ μένη». «...τῶν θνητῶν ἡ διάνοια θὰ στρέφεται ἀείποτε πρὸς τὸ θεῖον ὡς πρὸς τὴν μόνην αὐτῆς ἀνάπαυσιν ἢ τὸν μόνον ἀγῶνα»³⁰.

Ὁ Παπαδιαμάντης ἔχει σοβαρὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Ἔχει μελετήσει τὴ Θεία Γραφή, ἡ ὁποία διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ὑπακούει τὸ Θεὸ, νὰ τὸν διακονεῖ θυσιαστικὰ στὸ πρόσωπο τοῦ κάθε πλησίον. Οἱ σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου, ὅμως, διαταράσσονται διὰ τῆς ἁμαρτίας. Τὰ ἔργα τοῦ Παπαδιαμάντη εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ ἁμαρτωλοὺς. Περιγράφονται ἐκεῖ ἄσωτοι, ἄθεοι, βλάσφημοι, κλέφτες, φιλόδοξοι, λαίμαργοι, μέθυσσοι, ἄδικοι, ὑποκριτὲς φθονεροί, ἱερόσυλοι, φονιάδες & αὐτόχειρες ἀκόμη.

Γνωρίζει τὸ εὐπερίστατον τῆς ἁμαρτίας καὶ θεωρεῖ τὴν Ἐκκλησίαν σάν θεραπευτήριον τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς μετανοίας. Συγκλονιστικὴ εἶναι ἡ περιγραφή τῆς εἰλικρινοῦς ἐξομολογήσεως τῆς ἀδελφῆς Ἀγάπης στὸν Γέροντα Ἀμμοῦν, πού τόσο πολὺ διέφερε ποιοτικὰ ἀπὸ τὶς ἀμέτρητες τυπικὲς ἐξομολογήσεις πού ὁ Γέρον Πνευματικὸς εἶχε δεχθεῖ καὶ πού ἔκαμε καὶ τὸν ἴδιο νὰ διερωτᾶται, ἂν καὶ αὐτὸς ἐξωμολογήθη ποτὲ εἰλικρινῶς, ἀλλὰ μετ' ἀληθοῦς καὶ ἀνυποκριτοῦ εἰλικρινείας, πρὸς τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ πατέρα.

²⁸ Ὁκτ. Μερλιέ, Α. Παπαδιαμάντη Γράμματα, σελ. λ'-λα' - Ἐκδ. «Διάμετρος», ὅπ. π., σελ. 70.

²⁹ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Δ', σελ. 608.

³⁰ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., σελ. 300-301.

Αυτή ή περιγραφή, πού ακολουθεῖ τήν τόσο ρεαλιστική ρήση ὅτι «τὰ μυστικά, ἅτινα κρύπτουσιν οἱ ἁμαρτωλοί κατά τήν ἔξομολόγησιν, τοὺς τρώγουσι ζῶντας, καθώς οἱ σκώληκες θά μᾶς φάγωσι νεκρούς»³¹ καί θά ἦταν ὠφέλιμο νά περιέχεται στὰ ἐγχειρίδια τῆς ἔξομολογητικῆς, προϋποθέτει ἀσφαλῶς βαθειά γνώση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, τήν ὁποία μόνον ὁ τίμια αὐτοκρινόμενος, ὁ ἀληθινά πνευματικός ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νά κατέχει.

Τήν Ἐκκλησία τή διακηρύσσει ὡς φιλόστοργη μητέρα καί πηγὴ πάσης παραμυθίας. Σ' αὐτήν καταθέτει, κατά τὸν Ν. Γαβριήλ Πεντζίκη, τὸν πεπτωκότα ὄργανισμὸ.

Σὲ ὅλα τὰ ἔργα του φαίνεται διάχυτη αὐτή ή εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Τήν Χριστίνα, π.χ, τήν δασκάλα, πού ζοῦσε χωρὶς στεφάνι, τήν βλέπει μὲ συμπάθεια, γι' αὐτὸ, στὸ τέλος τοῦ διηγήματός του, γράφει γι' αὐτήν: «Ἄλλ' Ἐκεῖνος, ὅστις ἀνέστη "ἔνεκα τῆς τάλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καί τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων", ὅστις ἐδέχθη τῆς ἁμαρτωλῆς τὰ μύρα καί τὰ δάκρυα καί τοῦ ληστοῦ τὸ Μνήσθητί μου, θά δεχθῆ καί αὐτῆς τῆς πτωχῆς τήν μετάνοιαν, καί θά τῆς δώση χῶρον καί τόπον χλοερὸν, καί ἄνεσιν καί ἀναψυχὴν εἰς τήν βασιλείαν Του τήν αἰώνιαν»³².

Τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐπικαλεῖται καί γιὰ τοὺς κεκοιμημένους, γράφοντας ὅτι μνημόσυνα ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν κεκοιμημένων μόνον οἱ ὀρθόδοξοι δικαιοῦνται καί ὀφείλουσι νά τελέσωσι, σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς δυτικούς, πού διδάσκουν τὰ περὶ καθαρτηρίου πυρός.

Σχολιάζει: «Ἡμεῖς Καθαρτήριον δὲν ἠξεύρομεν, πιστεύομεν ὅμως ὅτι ὁ Θεός, ἐν τῷ ἀπίρῳ Αὐτοῦ ἐλέει, πολλὰς πολλῶν ἁμαρτίας θά συγχωρήσῃ, δεχόμενος τὰς μυστικὰς θυσίας καί τὰς ἐν αὐταῖς γινομένας εὐλαβῶς μνείας τῶν κεκοιμημένων. Περὶ Καθαρτηρίου δὲ καί ἄλλων τοιούτων δὲν πολυπραγμονοῦμεν. Οἱ Δυτικοὶ θεολόγοι εἶναι δεινοὶ εἰς τὸ νά περιγράψωσιν ἐπὶ τὸ φανταστικώτερον καί τὰς Κολάσεις καί τὰ Καθαρήρια. Ἡμεῖς γνωρίζομεν μόνον ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ὅσοι ἠμάρτησαν ὡς ἄνθρωποι, εἶναι εἰς τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ Θεοῦ»³³. Στὸ Λαμπριάτικο ψάλτη³⁴ γίνεται ἰδιαίτερος λόγος γιὰ τήν δύναμη τῶν μνημοσύνων καί τῶν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων προσφορῶν.

³¹ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., «Οἱ ἔμποροι τῶν ἐθνῶν», Κεφ. «Οἱ ἐξορκισμοί», τόμος Α', σελ. 227-232.

³² Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., «Χωρὶς στεφάνι», τόμος Γ', σελ. 131 κ. ἐξ.

³³ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Ε', σελ. 167-169.

³⁴ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., «Λαμπριάτικος ψάλτης», τόμος Β', σελ. 519-520.

Ο Παπαδιαμάντης πονάει όταν βλέπει την Ἑλληνικὴ κοινωνία νὰ ρέπει πρὸς τὸν μιμητισμὸ καὶ τὴν ξενομανία, τὸ νὰ χάσκη τις πρὸς τὰ ξένα καὶ νὰ περιφρονῇ τὴν Ἑλληνορθόδοξη παράδοση. Ὅταν τὸν κατηγοροῦν ὅτι τὰ ἔργα του εἶναι κυρίως θρησκευτικὰ, γράφει:

«Μὴ θρησκευτικὰ, πρὸς Θεοῦ! Τὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος δὲν εἶναι Βυζαντινοί, ἐννοήσατε; Οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες εἶναι κατ' εὐθείαν διάδοχοι τῶν ἀρχαίων. Ἐπειτα, ἐπολιτίσθησαν, ἐπροώδευσαν καὶ αὐτοί. Συμβαδίζουν μὲ τὰλλα Ἔθνη. Ποίαν ποίησιν ἔχει τὸ νὰ γράφης ὅτι ὁ Χριστὸς δέχεται τὴν λατρείαν τοῦ πτωχοῦ λαοῦ» καὶ ὅτι ὁ πτωχὸς Ἱερεὺς «προσέφερε τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως»; Καὶ νὰ περιγράφης τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναῖσκου... Δὲν τὰ ἐννοοῦμεν ἡμεῖς αὐτὰ. Ἡμεῖς θέλομεν διήγημα, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι ὅλον ποίησις, ὄχι πεζὴ πραγματικότης... Διὰ νὰ δώσωμεν πέρασ εἰς τὸ προσοίμιον αὐτὸ, θὰ εἴπωμεν μὲ δύο λέξεις ὅτι: τὸ σημερινὸν ἔθνος δὲν ἐπῆγε, δυστυχῶς, τόσον ἐμπρός, ὅσο λέγουν αὐτοί... Ἄγγλος, Γερμανός ἢ Γάλλος δύναται νὰ εἶναι κοσμοπολίτης ἢ ἀναρχικός ἢ ἄθεος ἢ ὀτιδήποτε. Ἐκαμε τὸ πατριωτικὸν χρέος του, ἔκτισε μεγάλην πατρίδα. Τώρα εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐπαγγέλεται, χάριν πολυτελείας, τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀπαισιοδοξίαν. Ἀλλὰ Γραικύλος τῆς σήμερον, ὅστις θέλει νὰ κάμη δημοσίᾳ τὸν ἄθεον ἢ τὸν κοσμοπολίτην, ὁμοιάζει μὲ νᾶνον ἀνορθούμενον ἐπ' ἄκρων ὀνύχων καὶ τανυόμενον νὰ φθάσῃ εἰς ὕψος καὶ νὰ φανῇ καὶ αὐτὸς γίγας. Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος... θὰ ἔχει διαπαντὸς ἀνάγκη τῆς θρησκείας του»³⁵.

Καὶ παραδέχεται μετὰ παρησίας «τὰ πλεῖστα τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφέντων διηγημάτων... εἶναι μᾶλλον θρησκευτικὰ»³⁶.

«Δύνασαι, (ἐρωτᾷ τοὺς ἐπικριτὲς του) νὰ δημοσιεύης ἐν ἡμέραις ἐορτῶν διηγήματα ἢ περιγραφές, χωρὶς νὰ κάμνης ποσῶς λόγον περὶ τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Πάσχα;».

Καὶ προχωρεῖ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθινῆς αἰτίας, ἔνεκα τῆς ὁποίας τὸν κατακρίνουν· «Ἰδού λοιπὸν τὸ αἴτιον τῆς δυσφορίας των -καὶ πόσον ἀφελῶς τὸ ὁμολογοῦσι... τὸ ἐξωτερικεύουσι. Νὰ φιλοξενηθῆς ἡγεμονικῶς εἰς τὰ μέγαρα μεγάλου ἄρχοντος, καὶ νὰ μὴ προπίης εἰς τιμὴν τοῦ οἰκοδεσπότη! Νὰ ἀπολαύσης (ξενίας δεσποτικῆς καὶ ἀθανάτου Τραπεζίης) καὶ νὰ μὴ ἀποδώσης εὐχαριστίαν εἰς τὸν ἐστιάτορα!...»³⁷.

³⁵ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., «Λαμπριάτικος ψάλτης», τόμος Β', σελ. 516.

³⁶ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Β', σελ. 515.

³⁷ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., «Ο Λαμπριάτικος ψάλτης», τόμος Β', σελ. 514.

Πρέπει να θυμηθούμε ἐδῶ ἄλλη εὐστοχη ἐπισήμανση τοῦ κ. Νίκου Τριανταφυλλόπουλου, ὅτι σκοντάφτουν, ὅσοι σκοντάφτουν, ὄχι στήν γλῶσσα, ἀλλά στὰ πράγματα πού ἀποκαλύπτει μέ τή γλῶσσα του καί τὸ γράμμα του ὁ Παπαδιαμάντης³⁸.

Δικαιολογημένα γράφει γιά τὸν Παπαδιαμάντη ὁ Γιάννης Τσαρούχης: «Ἀνήκει καὶ αὐτός, μαζί μέ μιὰ πλειάδα Ἑλλήνων, στήν ομάδα τῶν διαμαρτυρομένων Ἑλλήνων... Ὁ Παπαδιαμάντης, κάτω ἀπὸ τὸ ἡσυχὸ πνεῦμα του, κάτω ἀπὸ τὴν γαλήνη τὴν στηριγμένη στήν χριστιανικὴ, ὀρθόδοξη πίστη, εἶναι πολὺ πιὸ τραγικός, εἶναι πολὺ πιὸ Εὐρωπαῖος στὶς ἀνησυχίες ἀπὸ πολλοὺς εὐρωπαϊζόντες, οἱ ὁποῖοι σήμερα δὲν θὰ ἔκαναν οὔτε γιὰ τὰ ἐπαρχιακὰ φύλλα μέ τὶς ἐπαναστατικὲς τους ιδέες καὶ μέ τὶς πρωτοτυπίες τους»³⁹.

Πράγματι «στὰ Παπαδιαμαντικὰ κείμενα ἢ ἀρχαία Ἑλλάδα μοιάζει σαν ἀνθὸς πού λυκνίστηκε στὸν πόθο γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἐνῶ ἔδωσε τὸν καρπὸ του στήν θαλπωρὴ τοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης»⁴⁰.

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος πιστεύει ὅτι ἡ καλύτερη προσφορὰ στήν πατρίδα μας εἶναι ἢ ἐν μετανοίᾳ ἄμεση ἐπιστροφή στήν ἀνόθευτη καὶ γνήσια ἐκκλησιαστικὴ παράδοση. Συγκεκριμένα τονίζει: «Ἄμυνα περὶ πάτρης θὰ ἦτο ἡ εὐσυνείδητος λειτουργία τῶν θεσμῶν, ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, ἡ χρηστὴ διοίκησις, ἡ καταπολέμησις τοῦ ξένου ὕλισμοῦ καὶ τοῦ πιθηκισμοῦ τοῦ διαφθείραντος τὸ φρόνημα καὶ ἐκφυλίσαντος σήμερον τὸ ἔθνος καὶ ἡ πρόληψις τῆς χρεωκοπίας»⁴¹.

Ὁ Παπαδιαμάντης, ὡς ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ἀγαπᾷ καὶ τὴν φύση. Δι' αὐτῆς ἀνάγεται στὸν Δημιουργὸ, τὸν ὁποῖο μεγαλύνει γιὰ τὴν πανσοφία Του. Ωστόσο, ἐπικρίνει ὅσους τοποθετοῦν τὴν κτίση στήν λατρευτικὴ σχέση πού ἀνήκει στὸ Θεὸ.

Γράφει: «Μικροὶ ἀκούσιοι εἰδωλολάτρες διασώζοντες κατόπιν τόσων αἰῶνων ἀσυνείδητον τὴν λατρείαν τῆς φύσεως». Λυπᾶται βέβαια γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ κάλλους τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ γράφει μέ πόνο ψυχῆς: «τὸ μιᾶρον πνεῦμα εἰσέβαλεν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ». Διακηρύσσει ὅτι τὸ πρέπον ζῆν εἶναι τὸ ζῆν, ὄχι μόνον κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ πρὸ πάντων, κατὰ τὸν θεῖον νόμον, δι' οὗ εὐλογεῖται μὲν ἡ φύσις, κυροῦται δὲ ὁ ὀρθὸς λόγος. «Καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν, καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω ὑμῖν. Καὶ ἀφελῶ ὑμῶν τὰς καρδίας τὰς

³⁸ Κεσελόπουλος Ἀν. Γ., «Ἡ λειτουργικὴ παράδοση στὸν Παπαδιαμάντη», Ἐκδ. «Πουρναρά», Θεσσαλονίκη, σελ. 23.

³⁹ Γιαννούλης Χαλεπᾶς σελ. 12, Ἐκδ. «Διάμετρος», ὅπ. π. σελ. 267.

⁴⁰ Κεσελόπουλος Ἀν. Γ., ὅπ. π., σελ. 20.

⁴¹ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Ε', σελ. 254.

λιθίνας καὶ δώσω ὑμῖν καρδίας σαρκίνας! Καὶ τὸν νόμον Μου ἐγγράψω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν»⁴².

Ἀντιμετωπίζοντας δὲ, μὲ τὸ ἄρθρο του, ποὺ ἔχει τίτλον: «Ἡ ἀληθὴς υἰγεία», κάποιους νεωτεριστὲς, νοσοῦντες ἐξ ἐλαφρότητος καὶ ρεκλαμομανίας, ποὺ ἀνακατώνουν ζητήματα (ποὺ ἔχουν νὰ κάμουν μὲ τὴν «ὑγιεινὴ διατροφή») λελυμένα ἀπὸ αἰῶνων, θυμίζει τὴν ὑποχρεωτικὴ γιὰ ὅλους τοὺς χριστιανοὺς νηστεία τῶν Τετραδοπαράσκευων καὶ τῶν Τεσσαρακοστῶν, τὴν ὁποία θεωρεῖ ἀρκετὴ γιὰ τὴν υἰγεία, καὶ φαίνεται ὅτι γνωρίζει ἀκόμη καὶ τὸν ΝΑ' Κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὁ ὁποῖος ἀναθεματίζει ὅσους ἀπέχουν οἴνου καὶ κρεῶν καὶ γυναικός, μὴ δι' ἐγκράτειαν, ἀλλὰ διὰ βδελυγμίαν⁴³.

Ἰδιαιτέρως διαχρονικῆς ἀξίας εἶναι, τέλος, ἡ τόσον περιεκτικὴ ὁμολογία του, στὸ «Λαμπριάτικο ψάλτη», συνοψίζουσα τὸ βίον του καὶ τὸ ἔργο του: «Τὸ ἐπ' ἐμοί, ἐνόσω ζωὴ καὶ ἀναπνέω καὶ σοφρονῶ, δὲν θὰ παύσω νὰ ὑμνῶ μετὰ λατρείας τὸν Χριστὸν μου, νὰ περιγράψω μετ' ἔρωτος τὴν φύσιν καὶ νὰ ζωγραφίζω μετὰ στοργῆς τὰ γνήσια ἑλληνικὰ ἤθη. Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου, Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθεῖ ἡ δεξιὰ μου, κολληθεῖ ἡ γλῶσσα μου τῷ λάρυγγί μου, ἐὰν μὴ σου μνησθῶ»⁴⁴.

Ἀνάλογος πρὸς τὴν ζωὴν του ὑπῆρξε καὶ τὸ τέλος τοῦ βίου του. «Ὁ Ἱερέας Γεώργιος Ρήγας, στὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν ἐκδότη Ἡλ. Δικαῖο, ἔγραψε γιὰ τὰ χριστιανικὰ τέλη του κυρ-Ἀλέξανδρου. Ζήτησε νὰ προσέλθει ὁ ἱερεὺς τῆς Σκιάθου παπα-Ἀνδρέας Μπούρας καὶ οἱ ἀδελφές του ζήτησαν νὰ πάει μαζί στὸ σπίτι καὶ ὁ γιατρός. Διηγεῖται, λοιπὸν, ὁ π. Γεώργιος Ρήγας:

«Ὁ Παπαδιαμάντης πρὸ πάντων ἦτο Χριστιανὸς καὶ χριστιανὸς εὐσεβής. Μόλις λοιπὸν εἶδε τὸν ἰατρόν εἶπεν εἰς αὐτόν: "Τί θέλεις σύ ἐδῶ;" "Ἦρθα νὰ σὲ δῶ" τοῦ λέγει ὁ ἰατρός. "Νὰ ἡσυχάσης" τοῦ λέγει ὁ ἀσθενής, "ἐγὼ θὰ κάμω πρῶτα τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ ὕστερα νὰ 'ρθῆς ἐσύ"... Μόνος του, ὀλίγας ὥρας πρὶν ἀποθάνῃ, ἔστειλε νὰ κληθῆ ὁ ἱερεὺς διὰ νὰ κοινωνήσῃ. "Ἐεύρεις! Μήπως ἀργότερα δὲν καταπίνω!" ἔλεγεν. Ἦτο ἡ παραμονὴ τοῦ θανάτου του καὶ τότε τοῦ ἀπονεμήθη τὸ παράσημο τοῦ Σταυροῦ τοῦ Σωτῆρος. Τὴν ἑσπέραν τῆς 2ας Ἰανουαρίου 1911, παραμονὴν τοῦ θανάτου του, "ἀνάψτε ἓνα κηρί", εἶπε "φέρτε μου κ' ἓνα ἐκκλησιαστικὸν βιβλίον". Τὸ κηρίο ἠνάφθη, ἐπρόκειτο δὲ νὰ

⁴² Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Ε', σελ. 285-287.

⁴³ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Ε', σελ. 286-287.

⁴⁴ Α. Παπαδιαμάντη, ὅπ. π., τόμος Β', σελ. 517.

ἔλθη καὶ τὸ βιβλίον, ἀλλὰ πάλιν ἀποκαμῶν ὁ Παπαδιαμάντης εἶπεν: "Ἀφῆστε τὸ βιβλίον. Απόψε θὰ εἰπῶ ὅσα ἐνθυμοῦμαι ἀπ' ἔξω". Καὶ ἤρχισε ψάλλον τρεμουλιαστὰ "τὴν χεῖρα σου τὴν ἀψαμένην..." (σ.σ. πρόκειται γιὰ τροπᾶριον ἀπὸ τῆς Ὡρες τῆς ἑορτῆς τῶν Φώτων ποὺ ἐπέκειτο).

Αὐτὸ ἦταν καὶ τὸ τελευταῖο ψάλισμα τοῦ Παπαδιαμάντη, ὁ ὁποῖος τὴν ἰδίαν νύκτα, κατὰ τὴν 2αν μεταμεσονύκτιον, ὅταν ἐξημέρωνεν ἢ 3η Ἰανουαρίου, παρέδωκεν τὴν ψυχὴν του εἰς χεῖρας τοῦ Πλάστου. Ἡ Σκιάθος ὅλη ἔκλαυσε καὶ κλαίει διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Παπαδιαμάντη...»⁴⁵.

Ἡ κληρονομία τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη εἶναι τεράστια καὶ διαχρονική, γιατί μέσα ἀπὸ τὰ μυθιστορήματα καὶ τὰ διηγήματά του φανερώνει, μαρτυρεῖ αὐτὸ τὸ μεγαλειῶδες περιεχόμενο τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος, τὸ ὁποῖο καὶ ὁ ἴδιος ὡς μέλος τῆς Ἐκκλησίας ἐβίωσε.

Δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε, ἀγαπητοί, ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ἡ σημαντικότερη καὶ γνησιότερη θεολογικὴ φυσιογνωμία τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου τοῦ τελευταίου αἰῶνος. Ἀρκεῖ νὰ ἀξιολογηθῇ θεολογικὰ τὸ ἔργο του καὶ νὰ μὴν μετρηθῇ μὲ τὰ ἀφελῆ κριτήρια τῆς ἀπλῆς θρησκευτικῆς ἠθογραφίας. Σωστὰ ἐπισημαίνει ὁ Καθηγητὴς κ. Ἀνέστης Κεσελόπουλος, ποὺ ἔχει γράψει σπουδαιότατη μελέτη γιὰ τὴν λειτουργικὴ παράδοση στὸν Παπαδιαμάντη: «Κηρύσσει μὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸ καὶ λειτουργικὸ τοῦ ἦθος "λόγον ἔμπρακτον καὶ προᾶξιν ἐλλόγιμον".

Στὰ ἔργα του μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀνακαλύψει πλούσια κοιτάσματα πνευματικοῦ θησαυροῦ, ποὺ μποροῦν νὰ θρέψουν πολλοὺς πένητες. Εἶναι ἀληθινὴ ἡ διαπίστωση ὅτι πίσω ἀπὸ τὰ κείμενά του κρύβεται ἡ ἴδια ἡ ζωὴ του, ποὺ ἀνασαίνει καὶ τρέφεται ἀπὸ τὴν πνευματικὴ παράδοση τοῦ γένους του.

Ἐκατὸ χρόνια συμπληρώθηκαν ἐφέτος ἀπὸ τὸ θάνατό του, ὅμως ἡ μνήμη του εἶναι ἀφθίτος καὶ μετ' ἐγκωμίων.

Κατὰ τὸν Π. Νιρβάνα «ὁ ποιητὴς ἀρχίζει νὰ ζῆ, ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ θὰ ἀποθάνῃ»⁴⁶.

Δίκαιοι εἰς τὸν αἰῶνα ζῶσι καὶ ἐν Κυρίῳ ὁ μισθὸς αὐτῶν, καὶ ἡ φροντίς αὐτῶν παρὰ Ὑψίστῳ⁴⁷, βεβαιώνει ἡ Ἁγία Γραφή. Καὶ τὸ μνημόσυνον αὐτῶν εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν, ψάλλει ἡ Ἐκκλησία.

⁴⁵ Ρήγα Γ., ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς στὸν ἐκδότη Δικαῖο. Α. Παπαδιαμάντη ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ, ἐκδ. «Δόμος», σελ. 218-219.

⁴⁶ Ἐκδ. «Διάμετρος», ὅπ. π., σελ. 256.

⁴⁷ Σοφ. Σολομ. ε', 15.

Παράδοσις, μάλιστα, τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ Μοναστηριακὴ καὶ ἀγιορειτικὴ εἶναι νὰ παρατίθενται κόλλυβα στὰ μνημόσυνα καὶ νὰ εἰκονίζεται ἐπ' αὐτῶν ἡ μορφή τοῦ τιμωμένου.

Δέν γνωρίζω ἂν κατάφερα μὲ τὰ ἀδέξια χέρια μου νὰ ιστορήσω τὴν ἀξιοσέβαστη μορφή.

Ὡς ἀμύητος στὰ ἔργα του, μάλλον τὸν ἀδίκησα. Δέν φοβοῦμαι ὅμως μήπως δέν δεχθεῖ τὴν ταπεινὴ μου προσφορὰ, γιατί ξέρει ὅτι τὸν ἀγαπῶ καὶ ξέρω ὅτι ἀναγνωρίζει καὶ ἰδιαίτερος τιμᾶ τὴν προαίρεση...

Ὡς Κληρικός καὶ Ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας μνημόνευσα καὶ τὸν μνημονεύω... Τοῦ εὐχομαι, μάλιστα, ὅ,τι ἐκεῖνος, γεμᾶτος ἀπὸ ἀναστάσιμη ἐλπίδα, εὐχήθηκε, μὲ τὸν ἐπικήδειό του λόγο, στὸν ἐξαδέλφον του Δημητράκη, ἀλλάζοντας μόνο τὸ ὄνομα: «Καὶ ὁ Φλοῖσβος τοῦ κύματος ὅπου πλήττει τοὺς βράχους, τὰ κράσπεδα τοῦ μαύρου λόφου τῶν μνημείων (περιγράφει τὸ Ἱερὸ Κοιμητήριον τῆς Σκιάθου, ὅπου καὶ ὁ ἴδιος ἐτάφη), ἅς φλοισβίζη καὶ ἅς σὲ νανουρίζη καὶ ἅς εἶναι μουσικὴ στὸν ὕπνον σου, ἐωσότου ἔλθῃ ἡ ὥρα ἢ προωρισμένη, καὶ ὅταν δοθῇ τὸ κέλευσμα, καὶ ἀκουσθῇ ἡ φωνὴ τοῦ Ἀρχαγγέλου καὶ ἡχήσῃ ἡ σάλπιγξ ἢ θεία, διότι φωνὴ Ἀρχαγγέλου θ' ἀκουσθῇ καὶ σάλπιγξ Θεοῦ θὰ ἡχήσῃ ἀφεύκτως· τότε, πραεῖα, «ὡς φωνὴ αὐρας λεπτῆς»⁴⁸ καὶ ἀπαλὴ καὶ γλυκεῖα ἢ θεία σάλπιγξ, νὰ σ' ἐξυπνήσῃ, κυρ Ἀλέξανδρε, μαζί μὲ ὅλους ὅπου θὰ μᾶς ἐξυπνήσῃ τότε. Καὶ τότε καὶ τώρα, ἅς παραβλέψῃ ὁ Κύριος ὅλας τὰς ἀμαρτίας σου, καθὼς εἶπεν ὁ Προφήτης, «ἀμαρτίας νεότητός μου καὶ ἀγνοίας μου μὴ μνησθῆς»⁴⁹ καὶ ἅς σὲ τάξῃ εἰς τόπον φωτεινόν καὶ χλοερὸν, εἰς τόπον ἀναπαύσεως.

Εἶθε, κυρ Ἀλέξανδρε, εἶθε.....»⁵⁰.

⁴⁸ Γ' Βασ. ιθ', 12.

⁴⁹ Ψαλμ. κδ', 7.

⁵⁰ Α. Παπαδιαμάντη, ὄπ. π., τόμος Ε', σελ. 339-340.